

Arijana Luburić

KLOVN ŠALIMAR: TRAGEDIJA O IZGUBLJENOM RAJU

Ruždijev posljednji objavljeni roman, *Klovn Šalimar*, najčešće se karakteriše kao odgovor na pojavu terorističkih pretnji. U svetu u kome je terorizam jedno od gorućih pitanja, on se spontano nameće kao tema mnogim savremenim piscima, poput Martina Ejmisa, Džona Apdajka, Ijana Makjuana, pa i Ruždija. Terorizam je, međutim, samo jedan od mnoštva ništa manje važnih vidova ovog romana. U izvesnom smislu mogao bi da se posmatra i kao pozadina i pandan jednoj ličnoj tragediji, budući da je, po piščevim rečima, u središtu interesovanja svih njegovih dela uvek pojedinac. Povlačeći paralele između nekoliko prostorno i vremenski udaljenih kriza, Ruždi opisuje jednu obeščašćenu ljubav, obeščašćenu zemlju i obeščašćen svet, upućujući na sveopšte razaranja besom i bezumljem obuzete savremene stvarnosti.

Između, za Ruždija uobičajenog, mnoštva tema, zapleta i likova izdvaja se priča o tragičnom toku i ishodu isprva idilične ljubavne veze naslovnog junaka, klovna i akrobate Šalimara, i plesačice Buni Kaul. Ljubav između ovo dvoje mladih, muslimana i induskinje, prelazi prepreke vere i tabua. Ona predstavlja jedinstvo suprotnosti i simbol je Kašmira u kome oboje odrastaju, sveta u kome verske i jezičke razlike, čini se, vekovima obitavaju bez sukoba. Naizgled savršena slika ljubavi odraz je i čarobne lepote Kašmira, neokaljanog raja na zemlji. Idilu u paramparčad razbija dolazak američkog ambasadora u kome Buni naslućuje izlaz iz skučenosti i sputanosti unapred određenog života neispunjenih želja i neostvarenih snova u seoskoj sredini. Jednu vrstu zatočeništva, međutim, Buni zamenjuje za drugu. Kao ambasadorova ljubavnica ona je i doslovno zatvorena između četiri zida i izložena sve većem fizičkom i duhovnom propadanju. Priča koja prvobitno deluje kao srećna verzija *Romea i Julije* pretvara se u mračnu tragediju osвете. Osramoćena muškost budi u Šalimaru ubilački nagon, ljudi stradaju, a ljubav doživljava sunovrat. Nevinost se pretvara u iskustvo, ljubav u mržnju, klovn u teroristu, a lična tragedija u globalnu.

Vođen osvetničkim pobudama Šalimar se priključuje nevidljivom svetu terorističkih aktivnosti čije su posledice i te kako vidljive. Među mudžahedinima saznaje za apstraktni svet istine, očigledan samo onima koji dožive prosvetljenje. To je svet paralelan lažnom svetu prostora i vremena, osećaja i percepcije. U njemu se sve, pa i ljudska priroda koja je i sama iluzija, povinuje krajnje surovim principima istine. Prosvetljeni se odriču sebe, spremni da izvršavaju okrutne božje ciljeve koji podrazumevaju doslovno satiranje svih koji istinu ne vide, te se smatraju nevernici. Šalimar, pak, nije običan terorista. Za razliku od ostalih svetih ratnika, među kojima opstaje zahvaljujući dobroj glumi, on ne može i ne želi da zaboravi sebe i svoj cilj. Njegov terorizam je lične prirode, a pandan je globalnom. Slomljeno srce i povređena čast gone ga da povрати izgubljenom muškost. Polaritete islamskog morala, čast i sramotu, Ruždi je već detaljno ispitaо u romanu *Sramota*. U *Klovnu Šalimaru*

dodaje im novu dimenziju, ukazujući na krajnosti do kojih su ljudi takvih moralnih načela spremni da idu kako bi sebi osvetlili obraz. Šalimarov povređeni ponos slika je i prilika kolektivnog osećaja poniženja zbog okaljane islamske kulture. Blaćenje islamskog sveta od strane Zapada ovde je simbolično predstavljeno kroz odnos moćnog američkog ambasadora i nemoćne mlade Buni, u kome ona biva iskorišćena, osramoćena, a potom odbačena. Budući da je čast važnija i od samog života, fantomski svet muslimanskih svetih ratnika kojima hodže, u zavisnosti od ugla posmatranja, prosvetljuju um ili ispiraju mozgove, koristi Šalimarov bes da ispravi ovu grešku na globalnom nivou.

U *Klovnu Šalimaru* lična kriza nije samo odraz velike svetske krize, nego i lokalne krize u Kašmiru, čime se Ruždi vraća ideji o tesnoj povezanosti pojedinca i nacije, odnosno pojedinca i istorije, koja mu je, svojevremeno, poslužila kao okosnica za roman *Deca ponoći*. Idilična ljubavna priča i utopijska harmonija života u Kašmiru doživljavaju istu sudbinu. Uhvaćen u zamci između dve vatre, Indije i Pakistana, Kašmir posustaje. Pred silovitošću mržnje dugogodišnji mir u njemu nestaje bez traga i ustupa mesto užasima bratoubilačkog rata. Raj postaje pakao gori od bilo kakvog mitskog podzemnog sveta zato što je stvaran, a tragedija je možda isuviše poetičan izraz da bi se opisali razaranja i pokolji koji se u njemu odigravaju. Poput Konferencije dece ponoći, jednog od Ruždijevih simbola harmoničnog jedinstva bez sukoba i podela, i Kašmir je iluzija kojoj dolazi kraj.

Još jedan uništen raj u ovom romanu jeste Los Anđeles, urbana džungla, stecište brojnih imigranata, svet u kome vladaju kultovi tela, slave, moći i neznanja. Praveći dokumentarac o Kaliforniji, ambasadorova ćerka Indija ide tragom urbanizacije od predela veoma nalik bajkovitom Kašmiru do betonskih monstuma, prividno jasnih, a suštinski promenljivih i varljivih. U jednom od njih, Los Anđelesu, razaračke sile se ne kriju, već šljašte na jutarnjoj svetlosti, a Indijina namera je da ih prikaže u svom njihovom sjaju. Želi da razotkrije priču o nekadašnjem raju izlažući njegovo naličje: imigrante, ilegalce, sirotinjske četvrti, proteste, kriminal, urbanizaciju, ili po piščevim rečima, pokidane žice harfe, slomljene oreole, istinu.

Današnje bezumlje i nasilje odjek su i onoga što se dešavalo pre više od pola veka, sugeriše Ruždi povlačeći paralelu sa poslednjom velikom svetskom krizom pre pojave terorizma, Drugim svetskim ratom. Pomenuti američki ambasador, Maksimilijan Ofuls, Jevrejin je i nekadašnji član pokreta otpora o čijim aktivnostima čitalac ponešto saznaje prateći Maksimilijanovu putanju iz Francuske u Englesku, a zatim Ameriku. Kroz kratak osvrt na tragičnu sudbinu njegove porodice kao pandanu porodičnim tragedijama u Kašmiru, autor se vraća ideji da sukobi poprimaju različite oblike, ali ne prestaju da izbijaju. U *Tlu pod njenim nogama* on predstavlja stvarnost čije su glavne odlike razaranja i nestabilnost. Zbog ljudskih grešaka ona je u sukobu sama sa sobom, što se ispoljava u vidu sve češćih i razornijih fizičkih, političkih, porodičnih i emocionalnih zemljotresa. U romanu *Bes* Ruždi ističe kako nas Furije, gladnije i divljije nego ikad, neprestano gone. Prisutne su u svim oblastima života i od njih je nemoguće pobeći. Bes savremenog sveta koji navodi Solanku, glavnog junaka ovog romana, da umalo ubije svoju ženu i dete nalazi odjeka ne samo u savremenim svetskim zbivanjima nego i, konkretnije, u Šalimarovom gnevu. Šalimar, pak, odlučuje da upotrebi nož koji je Solanka odbacio i, poput oca pomenutog u *Sramoti* koji zbog osećaja okaljane časti ubija sopstvenu ćerku, presuđuje svima koji su ga povredili i osramotili.

Okruženja u *Klovnu Šalimaru* raznovrsnija su nego u bilo kom drugom Ruždijevom delu, pošto se ovde ne radi samo o polaritetima Istok/ Zapad ili Evropa/ Amerika. U doba globalizacije ovaj roman usredsređuje se na čitav svet u kome se ljudske sudbine iz najudaljenijih krajeva neprestano prepliću. Upravo zbog toga što pažnju usmerava ka širem planu, Ruždi se i likovima u njemu bavi sa stanovišta njihove uloge na globalnom nivou. Niko od pomenutih junaka ne poseduje živopisnost Aurore Zogoibi iz *Mavrovog poslednjeg uzdaha*, niti psihološku dubinu Salema Sinaja, nepouzdanog pripovedača *Dece ponoći*. Pa ipak, brojne tvrdnje da njihovi unutrašnji životi nisu razrađeni nisu sasvim tačne. Izvesno je da zbog sveobuhvatnosti zapleta, usredsređenosti na uloge junaka u njemu i činjenice da u ovom romanu, kao i u *Sramoti*, ne postoji jedan nego nekoliko glavnih likova, Ruždi ne uspeva do detalja da predoči unutrašnji život svakog od njih, ali to mu i nije cilj. Svako poglavlje posvećuje po jednom od tragičnih junaka s namerom da predstavi isprepletenost njihovih sudbina i padova.

Ovaj roman se još po nečemu razlikuje od većine Ruždijevih dela. Iako su glavni likovi mahom emigranti, ovoga puta gotovo da nema osvrta na probleme života u emigraciji. Spoj i sukob različitih kultura, problemi prilagođavanja i osećaja pripadnosti ovde nisu u središtu interesovanja. Pitanja korena i pomirenja različitih svetova ističu se kao važna jedino u životnoj priči Indije Ofuls koja, tragajući za svojom prošlošću, teži da jasnije odredi sopstveni identitet. Simboličnim činom preuzimanja svog starog imena – Kašmira, koje joj je po rođenju nadenula majka Buni, ona pokazuje, kao i Saladin Čamča iz *Satanskih stihova*, da je prigrllila svoje poreklo u zemlji koju kao odrasla osoba prvi put posećuje.

Česte zamerke kritike upućivane su na račun idilične slike Kašmira pre sukoba, u kome se tolerancija neguje kroz prijateljske odnose između muslimana i indusa koji, čini se, malo šta rade osim što uživaju u zajedničkim svetkovinama. Ruždijev Kašmir jeste daleko od stvarne zemlje poznate po dugoj istoriji verskih, ekonomskih i političkih kriza, ali u ovom romanu Kašmir i nije stvarna zemlja nego simbol. Ne sme se zaboraviti ni činjenica da Ruždi ne piše istoriju nego fikciju, te da sva mesta i događaji pripadaju imaginarnim, a ne stvarnim istorijama. Proza ovog velikog pisca obiluje elementima fantastike, magijskog i mitskog realizma. On se dakle ne bavi realizmom, stoga ga u njegovim delima ne treba ni tražiti.

Sve slike idile u ovom romanu vrlo brzo zamenjuju nasilje i bezumlje. Vizije sveta kao haotičnog, nestabilnog i fragmentarnog sistema iščašenih vrednosti i sumnjivog morala, prisutne u gotovo svim Ruždijevim delima, same po sebi jesu mračne, ali su predstavljene uz neizostavnu i veliku dozu piščevog nepokolebljivog optimizma. Sam kraj *Klovna Šalimara*, međutim, umesto optimizma nudi neizvesnost. Susreće se dvoje osvetnika, Šalimar, ubica Indijinog oca, i Indija, sada Kašmira. Ko god da pobedi, kraj će biti tragičan, te Ruždi ne presuđuje. Razrešenje napete poslednje scene, pomalo nalik na jeftin holivudski triler, ostaje na čitaocu. Možda će Ruždijev najnoviji roman, čiji naslov *Paralelvi* ljubiteljima njegove proze pruža nagoveštaje tema, pokazati da li je piščev optimizam posustao i dati odgovor na pitanje da li je raj konačno i nepovratno izgubljen.